

biti korisna drugim istraživačima, osobito onima koji stavljaju naglasak na modernu i suvremenu europsku intelektualnu povijest.

Domagoj Tomas

Franko Mirošević, *Hrvatska seljačka stranka u Moslavini 1905. – 1941.* (Zagreb: Itg, 2021), 419 str.

Teme o braći Stjepanu i Antunu Radiću, odnosno o djelovanju organiziranoga pokreta seljaštva koji je ostvario utjecaj u znatnom dijelu hrvatskoga društva, dugo su privlačile veliku pozornost historiografije i publicista. No s vremenom je taj zanos splasnulo. Premda je riječ o području istraživanja koje nudi još dosta prostora za nove naslove, uočava se da novija pokoljenja nisu previše motivirana za sustavnije proučavanje mnogobrojnih i raštrkanih izvora. Stoga možda i nije čudno da se Franko Mirošević, jedan od neumornih doajena proučavanja povijesnih događanja između dva svjetskih ratova, uhvatio ukoštac s povijesnom ulogom Hrvatske seljačke stranke (HSS). Ovoga puta usredotočio se na područje Moslavine, nudeći opis zbivanja u tom dijelu središnje Hrvatske, u kojem je pokret braće Radić vrlo brzo pustio duboke korijene. A s obzirom na to da je autor kao nastavnik povijesti dio svoje profesionalne karijere proveo u Kutini, razloge njegova zanimanja za tu temu možemo pronaći i u biografskoj motivaciji.

Miroševićeva knjiga kronološki prati put stvaranja Hrvatske pučke seljačke stranke 1905. te tumači na koji je način postupno osvajala političko područje Moslavine do uspostave Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca i kako se do raspada monarhističke Jugoslavije održala kao najuspješnija politička organizacija među Hrvatima. Pritom se uspoređuje zbivanja na širem političkom krajobrazu da bi se lakše shvatili opći dometi radićevske politike. Tako se autor osobito bavi analizom različitih izbora (općinskih, oblasnih zemaljskih i državnih), koji su od 1918. redovito potvrđivali premoć H(P)(R)SS-a. Time je pokazao kako je Stjepan Radić nakon Prvoga svjetskog rata uspješno transformirao seljačku stranku, koju je njegov nasljednik Vladko Maček nastavio održavati, čak i ojačavši njezin položaj krajem 1930-ih. U svojem istraživanju iznio je vrijedne podatke o pojedincima zaslužnim za uspjehe na lokalnoj razini (Luka Šoški, Vinko Lovreković, Filip Lakuš, Stjepan Uroić, Franjo Rafaj, Mijo Stuparić i dr.). Sustavno su pobrojani i analizirani politički događaji koji su potvrdili aktivnosti Radićeve stranke – od održavanja javnih skupština i dolazaka stranačkih čelnika na lokalni teren do različitih zbivanja širom Moslavine u kojima su istaknutu ili glavnu ulogu imali HSS-ovi pristaše. U tom se kontekstu očituje njihova privrženost stranačkomu vodstvu, ali i pojava prebjega, koji su se pretežito stajali u službu režima ili su se, zbog neslaganja s taktiziranjima stranačkoga prvaka, priklanjali dijelu oporbe. Vrlo su poučni opisi stvaranja organizacijskih mreža po

moslavačkim gradovima i selima, što se, s uspostavom širih biračkih prava, pokazalo ključem izbornih uspjeha. Upozoreno je i na žrtve koje su padale u otporu jugoslavenskomu režimu ranih 1920-ih, problematizirajući pritom kako su sljedbenici programskih pacifističkih ideja braće Radić i novousvojenoga republikanstva stradavali u sučeljavanjima sa žandarima, kao što je to bilo i u buni u rujnu 1920. na području tadašnje Bjelovarsko-križevačke županije, u kojoj je prema ovoj knjizi poginulo 11 seljaka (str. 47). Na pojedinim su mjestima pretreseni slojeviti odnosi pristaša HSS-a s drugim strankama, s režimskim institucijama i Katoličkom crkvom. Posebno su istaknuti sukobi s pravašima i kasnijim pristašama radikalnijega hrvatskog nacionalizma, iz kojih autor zaključuje da je HSS zagovarao rješavanje hrvatskoga pitanja u sklopu Jugoslavije, a druga strana u uspostavi samostalne nacionalne države.

Glavni metodološki problem istraživanja leži u činjenici da autoru dostupni izvori nisu omogućili „cjelovitije sagledavanje organiziranosti članstva HRSS-a u Moslavini” (str. 77). Stoga je osnova za proučavanje bio stranački tisak, što u svakom slučaju ograničava dosege istraživanja, navlastito u onom dijelu koji se bavi ideološkim pitanjima i zastupanjem stranačke promidžbe. Valja naime podsjetiti na to da je tisak HRSS-a u komunikacijskom smislu dugo bio prilagođen potrebama poučavanja seljaštva te da je izražavao protuelitistička stajališta bez dubljih raščlambi raznih društvenih pitanja. S druge su strane radi rekonstrukcije predratne političke scene vrlo opsežno predstavljeni izvorni materijali iz fondova Hrvatskoga državnog arhiva koji se tiču nekadašnjih skupina materijala u okviru Instituta za historiju radničkog pokreta i jedan elaborat za područje Kutine sastavljen za potrebe Službe državne sigurnosti. Iz tih je vrela autor crpio podatke koji su u puno većoj mjeri zrcalili pojedinosti političkoga života u Moslavini. Knjigu privlačnom svakako čini i bogat ilustrativni materijal koji se odnosi na moslavački prostor i ljude, uključujući i tablične prikaze izbornih rezultata.

Na pojedinim su se mjestima potkrale faktografske pogreške koje se uglavnom već dulje vrijeme pojavljuju u historiografiji: Hrvatska opozicija iz 1902. nije promijenila ime u Hrvatska stranka prava 1913. nego znatno prije, nastojeći okupiti oporbu protiv Khuenova režima (str. 7). Pri analizi saborskih izbora ispušteni su rezultati za 1911. godinu. Zbog toga se može ustanoviti da je Lovreković izborni kotar Čazma osvojio četiri, a ne tri puta zaredom (str. 19). Teško bi bilo prihvatiti tvrdnju da je Ivo Frank u Vojnom križu „oduzeo mandat” kandidatima seljačke stranke jer ga oni dotad nisu ni držali u svojim rukama. Frankov je otac nekoliko puta uzastopno biran u tom izbornom kotaru. Od očeve je smrti Ivo Frank pobijedio 1911. i 1913., što upućuje na kontinuiranu kotarsku premoć „frankovaca” do raspada Austro-Ugarske. Svetozar Pribičević nije umro u Francuskoj nego u Čehoslovačkoj (str. 316). Knjiga još potiče raspravu o pojedinim pitanjima koja dosad nisu dovoljno pretresena. Primjerice, zabilježeno je da su komunisti „krajem 1920. prvi osjetili teror novostvorene države” (str. 43). No, prema arhivskom su gradivu represivne mjere protiv revolucionarnih agitatora počele barem godinu dana prije, a i teror su osjetile sve struje koje su se okrenule protiv novoga državnog poretka. Izvori ih bilježe kao „pristaše Radića”, „frankovce” i „boljševike”. U svakom nas je slučaju autor upoznao s moslavačkom scenom, ukazujući na masovno nezadovoljstvo, a budući bi istraživači trebali objasniti na koji su se način pripadnici raznih slojeva stanovništva vezivali uz pojedine političke struje.

Možemo zaključiti da je ovom knjigom historiografija upotpunjena korisnim pregledom povijesti velike stranke u Moslavini. Autor je, koliko su mu to dopuštale mogućnosti, svestrano obavijestio čitatelje o svojem predmetu istraživanja. Kad bi se ovako deskriptivno obradila različita hrvatska područja, dobili bismo znatno bolji uvid u povijest HSS-a. Lakše bismo shvatili zašto je ta stranka u međuraću bila toliko dominantna i u čemu su ležale slabosti zbog kojih je njezin utjecaj s izbijanjem Drugoga svjetskog rata u Hrvatskoj ubrzano nestao. Zbog svega toga potrebno je odati priznanje autoru na obavljenom zadatku.

Stjepan Matković

Katarina Horvat, *Kućna služinčad u Zagrebu 1880. – 1914.* (Zagreb: Srednja Europa, 2021), 353 str.

Knjiga Katarine Horvat *Kućna služinčad u Zagrebu 1880. – 1914.* objavljena je 2021. kao rezultat istoimenoga doktorskog rada koji je autorica obranila na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 2018. godine. Uz uvod, zaključak i popis izvora i literature, knjiga se sastoji od 12 poglavlja i nekoliko fotografija na neobilježenim stranicama između 246. i 247. stranice. Zanimljiva fotografija na koricama preuzeta je iz fonda Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu, a predstavlja posluhu bana grofa Khuen-Héderváryja.

U uvodnom dijelu (str. 5–18) autorica prikazuje razvoj interesa za istraživanje kućne posluge. Ističe se razvoj feminističke teorije koja je ženski rad promatrala kroz prizmu zajedničke opresije pod patrijarhatom i kapitalizmom, da bi u drugoj fazi preispitala taj temelj i isticala paradoks u kojemu je plaćeno zaposlenje bilo strategija za postizanje ekonomske samostalnosti, ali i prostor iskorištavanja od strane ženskih poslodavaca. Autorica u uvodu knjige aktualizira temu ističući da je prijelaz iz XX. u XXI. stoljeće vidio ponovno povećanje broja radnika i radnica u kućanstvima. Plaćeni rad u kućanstvima bio je tako tema projekta *The socio-economic role of domestic service as a factor of European identity* (2001. – 2005.), iz kojega su proizašli i korisni radovi, ponajviše oni Raffaella Sarti. Nakon pregleda najvažnije strane i domaće literature koja se dotiče te teme autorica navodi najvažnije korištene izvore poput fonda Gradskoga poglavarstva Zagreb (1850. – 1918.), statističkih publikacija, pravnih propisa i periodike. Najavljujući korištenje kvalitativne, kvantitativne i komparativne metode, ali i metode oralne historije, iznosi i kratak pregled knjige, koji sam po sebi čini sažeti prikaz svih 12 poglavlja.

Kako se kaže u pregledu, poglavlje „Gospodarske i društvene promjene u Europi i Hrvatskoj i Slavoniji krajem ‘dugog’ devetnaestog stoljeća” (str. 19–58) prikazuje modernizacijske procese pokrenute industrijalizacijom i građanskom revolucijom koji su transformirali europske zemlje, pa tako i Hrvatsku i Slavoniju, koja je doduše i dalje bila pretežno agrarna zemlja. Autorica se posebno osvrće na jačanje građanske